

Lublin. Plac Litewski WYTYCZNE KONSERWATORSKIE czerwiec 2012

(opr. Biuro Miejskiego Konserwatora Zabytków
/M. Stasiak, H. Mącik)

I. UWAGI OGÓLNE

Sensem ochrony zabytków jest ich mądre zachowywanie, co nie tyle oznacza nie robienie z nimi niczego, bądź konserwację rozumianą jako ściśle utrzymywanie istniejącego ich stanu, ile oznacza pozostawianie zabytków w ich istocie, a zatem kierowanie się nakazem zachowania ich tożsamości. Mądre zachowywanie to zachowywanie zabytków, które żyją.

Plac Litewski jest jednym ze szczególnych miejsc w krajobrazie Lublina, zarówno w ujęciu historycznym, jak i współczesnym. Posiada unikalną formę. Warto zauważyć, że właściwe odczytanie istoty tego miejsca ma istotne znaczenie dla charakteru i zakresu działań, które mają być podjęte w jego przestrzeni. Forma Placu Litewskiego nie wywodzi się z formy związanej z pojęciem „placu”, jako dużej wolnej przestrzeni w mieście powstałej najczęściej przy zbiegu ulic, zwykle otoczonej budynkami (agora, forum, markt, rynek), ale od pojęcia „placu” jako miejsca (łac. *platea* – ulica, niem. *platz*, ang. *place*, franc. *place*), a zatem części przestrzeni, działki. Nie zatem zasadne, aby z toponimu Plac Litewski (Miejsce Litwinów?) wywodzić rodzaju funkcji i formy tego miejsca, tak w odniesieniu do przeszłości, jak i do jego przyszłości.

Ideowym przesłaniem, jaki można przypisać temu jednemu z najważniejszych, z punktu widzenia tożsamości miasta, miejsc w Lublinie, jest idea *jedności w wielości*. Jakkolwiek na założenie Placu składa się szereg różnorodnych, w wielu aspektach, elementów, to stanowi ono niezaprzeczalnie jedność jako całość.

Charakterystyczną cechą Placu Litewskiego jest jego relacja z układem komunikacyjnym tej części miasta, tj. placu (miejsca) przy skrzyżowaniu dróg (ob. ul. Krakowskie Przedmieście i 3-go Maja) i między drogami (ob. ul. Radziwiłowską, Krakowskim Przedmieściem)

Plac Litewski jest obiektem chronologicznie i kulturowo nawarstwionym, w którym układy kompozycyjne i formy materialne wcześniejszych etapów jego kształtowania utrzymały się jedynie w postaci fragmentarycznie zachowanych reliktyw, bądź to w postaci materiału roślinnego, bądź też w postaci niektórych cech i elementów kompozycji, formy czy relacji przestrzennych (zaliczyć tu należy, między innymi: zasadę ogrodowego założenia przed gmachem KWL, oś kompozycyjną KWL – pomnik Unii Lubelskiej, dawny szpaler na styku części wschodniej z środkową, aleję, pomniki, gmachy budowli).

W roku 1962 podjęto udaną próbę rewaloryzacji poprzez częściową rekompozycję i zintegrowanie przestrzeni Placu. Można postawić tezę, że zabieg ten wykreował postać Placu Litewskiego, którą można by przyjąć dzisiaj, jako postać kanoniczną, a zatem jeden z istotnych, obok kultury miejsca i tradycji miejsca, składników tożsamości miejsca.

Nie istnieje obecnie możliwość pełnej rekonstrukcji którejkolwiek z wcześniejszych faz przestrzennego kształtowania miejsca nazwanego Placem Litewskim, za wyjątkiem fazy odpowiadającej okresowi od 1962 r. Powyższe wynika zarówno z sygnalizowanego wyżej jego szczątkowego (reliktywnego) zachowania samego obiektu, jak również z braków w zakresie dokumentacji wcześniejszych faz jego kształtowania (projektowej,

- części środkowej tj. wnętrza ogrodowego z placikiem rekreacyjnym z fontanną,
- części zachodniej, na którą składa się zespół gmachu publicznego (d. Rządu Gubernialnego Lubelskiego – RGL) i poprzedzającego go skweru (obecnie o charakterze ogrodowym);
- części południowej – forum publicznego z zespołem pomników (Konstytucji 3-Maja, Nieznanego Żołnierza, topoli czarnej popularnie niesłusznie zwanej 'baobabem”).
- zasadniczy wewnętrzny (placowy) układ komunikacyjny w postaci: dwu równoleżnikowo przebiegających alej: tj. północnej - równoległej do zespołu gmachów pałacowych (d. KWL i d. RGL) łączącej przejście pomiędzy gmachem przy Placu Litewskim 1-Krakowskie Przedmieście 29 z ul. II Armii Wojska Polskiego oraz południowej (w układzie przekątniowej) łączącej ul. Krakowskie Przedmieście z ul. II Armii Wojska Polskiego (ślądzie dawnej drogi w kierunku Wieniawy i Mazowsza) oraz płaszczyzn komunikacyjnych o charakterze otwartym, uzupełnianych zespołem mniejszych alejek (np. dwie aleje w układzie odwróconego V przed gmachem d. KWL). Na układ ten składa się dodatkowo uliczka usytuowana półobwodowo wzdłuż wschodniej i północnej granicy Placu.
- zespół budowli: dawnego dworu Firlejów, później pałacu Lubomirskich a następnie Komisji Województwa Lubelskiego (Plac Litewski 3) oraz dawnego gmachu rządu Gubernialnego Lubelskiego (Plac Litewski 5),
- układ części wschodniej w postaci pałacu, ogrodu i powiązanego przestrzennie z pałacem, osiowo zlokalizowanego pomnika Unii Lubelskiej,
- układu części zachodniej w postaci gmachu RGL i poprzedzającego go skweru-ogrodu z zachowanymi pomnikowymi okazami drzew,
- ściany Placu: tj.:
 - północna – subiektywna, wyznaczona elementami wyposażenia południowej strony wnętrza ul. Radziwiłłowskiej (pałace można uznać za leżące na Placu Litewskim, a nie stanowiące jego zamknięcie),
 - wschodnia – konkretna, wyznaczona elewacjami gmachów hotelu Europejskiego, budynku przy Placu Litewskim 1 oraz elewacją gmachu d. pałacu Czartoryskich (Plac Litewski 2),
 - południowa, na styku ul. Krakowskie Przedmieście i Placu – subiektywną, wyznaczoną nielicznymi elementami w postaci drzew i latarni,
 - zachodnia, na styku ul. 3-go Maja i Placu – subiektywna wyznaczona nielicznymi elementami wyposażenia ulicy 3-go Maja.
- elementy wnętrza Placu (przyrodnicze i kulturowe) – zieleń w różnej postaci (wysoka, średnia i parterowa), ze szczególnym uwzględnieniem pomników przyrody i drzew o charakterze pomnikowym, fontanna, pomniki: Unii Lubelskiej, 125 rocznicy Konstytucji 3-go Maja, Nieznanego Żołnierza, pomnik marszałka J. Piłsudskiego.

Funkcja: Plac Litewski to wielofunkcyjna przestrzeń publiczna, na którą składają się funkcja rekreacyjna (rekreacja bierna - jako jedna z najstarszych; od końca 1 ćw. XIX w.), forum publiczne, miejsce upamiętniania, świętowania i celebrowania, komunikacja piesza i inne.

Treść: Plac Litewski jest obszarem zawierającym istotne wartości historyczne (tradycja miejsca związanego z Unią Polsko-Litewską, miejsce rozstrzelania w roku 1831, po powstaniu listopadowym, przy kopcu Unii Lubelskiej czterech mieszkańców Lublina, miejsce manifestacji patriotycznych w l. 80. XX w.), ale także symboliczne (z uwagi na istniejące tu pomniki: Unii Lubelskiej, Konstytucji 3-go Maja, Nieznanego Żołnierza, przypuszczalnie topoli czarnej i innych oraz pomniki nieistniejące), ale także posiadającym

komunikacyjnej kołowej i pieszej istniejącej uliczki wzdłuż obu gmachów do funkcji komunikacji pieszo-jezdnej).

Nie dopuszcza się nowych budowli kubaturowych w obszarze historycznego układu Placu Litewskiego.

Przy zachowaniu wykształconej historycznie formy Placu (stan odpowiadający okresowi po 1962 r.) głównym akcentem Placu powinien zostać pomnik Unii Lubelskiej na ziemnym kopcu zachowujący historyczną relację przestrzenną z gmachem d. KWL oraz założeniem ogrodowym przed tym gmachem, a także z wnętrzami ul. Krakowskie Przedmieście i zachodniej części Placu. Pomnik powinien pozostawać głównym akcentem zarówno jako forma przestrzenna, jak i akcentem ideowym o znaczeniu symbolicznym. W celu uczytelnienia powiązań pomnika z innymi istotnymi elementami kompozycji Placu (w szczególności pałacem KWL) należy rozważyć korektę istniejącej zieleni, w łącznie z usunięciem niektórych drzew).

Obowiązującą zasadą w stosunku do nawierzchni Placu innych niż trawiaste winna być zasada integralnego traktowania płaszczyzny Placu. Wszelkie podziały w tym zakresie winny mieć charakter umowny, a nie dosłowny. Zastosowane materiały winny uwzględniać rangę i znaczenie miejsca. Pożądanym byłoby stosowanie materiałów naturalnych. W aneksach ogrodowych, w odniesieniu do alejek lokalnych i kameralnych, dopuszcza się dla uformowania aneksów ogrodowych zastosowanie nawierzchni bitumicznych, wykonanych z domieszką masy ziarnistej bez zamknięcia tj. bez spryskiwania asfaltem, co winno dać efekt rozjaśnienia ciemnej barwy nawierzchni.

3a. Wytyczne dla strefy południowej – reprezentacyjnej („forum”)

Strefa wymaga nowego przystosowania do pełnienia funkcji publicznych (impresz kulturalnych, manifestacji patriotycznych). Dopuszcza się możliwość funkcjonalnego, elastycznego powiązania przestrzeni południowej strefy Placu z przestrzenią wnętrza ul. Krakowskie Przedmieście, przy założeniu eliminacji, bądź znaczącego ograniczenia ruchu kołowego na tej ulicy. Dla zrealizowania tego postulatu dopuszcza się zintegrowanie poziomów nawierzchni południowej strefy Placu Litewskiego i Krakowskiego Przedmieścia pod warunkiem zachowania w podłodze wnętrza ulicy Krakowskie Przedmieście rysunku przebiegu części jezdnej ulicy.

Rozwiązania funkcjonalno-przestrzenne dla forum w części reprezentacyjnej Placu oraz przyległej części Krakowskiego Przedmieścia winny mieć charakter rozwiązań wspólnych.

Geometria układu nawierzchni części reprezentacyjnej i przyległego odcinka Krakowskiego Przedmieścia winna być dostosowana do zasadniczej struktury funkcjonalno-przestrzennej i skali Placu i ulicy. Układ nawierzchni winien uwzględniać użycie elementów o zróżnicowanej wielkości, fakturze i barwie, i być zsynchronizowany z elementami wystroju plastycznego i ogrodowego, tworząc właściwy nastrój i wyraz estetyczny (odpowiedni dla przestrzeni publicznej o najwyższej wartości).

Układ nawierzchni części reprezentacyjnej winien być ściśle powiązany z usytuowaniem pozostałych elementów wyposażenia architektonicznego i ogrodowego wnętrza Placu i ulicy Krakowskie Przedmieście: latarniami, pojemnikami na śmieci, ławkami, odbojami, słupkami i innymi elementami ograniczającymi dostęp do niektórych, wymagających tego obszarów, osłonami dla drzew i ażurowych płyt wyznaczających strefę życiową roślin, tarasami kwiatowymi oraz innymi niezbędnymi z punktu widzenia

zadrzewień mającą na celu przywrócenie właściwej ekspozycji biernej pomnika. Podjęte w tym zakresie działania winny uczytelnić powiązania widokowe pomnika z d. gmachem KWL, wnętrzem Krakowskiego Przedmieścia, tak w odniesieniu do odcinka tzw. Deptaka, jak i odcinka przyległego do Placu Litewskiego, a także od strony wewnątrz: reprezentacyjnego i ogrodowych Placu. Dla przeprowadzenia korekty niezbędna jest aktualizacja inwentaryzacji i stanu zachowania zieleni, a także szczegółowa analiza widokowa pomnika.

Dla wszystkich pomników (za wyjątkiem poddanego w ostatnich latach konserwacji Pomnika Unii Lubelskiej) należy opracować szczegółowe programy potrzebnych działań konserwatorskich.

3c. Wytyczne dla strefy północnej – rekreacyjnej i aneksów ogrodowych

Strefa północna Placu jest ściśle powiązana z aneksami ogrodowymi przed historycznymi gmachami d. KWL i RGL. Ma ona charakter obszaru biernej rekreacji. Cechą dominującą w jej obszarze jest zieleń wysoka z podbudową w postaci trawników. Wyjątkiem od tej formy jest środkowa część Placu o charakterze skweru z centralnie usytuowaną fontanną.

Należy zachować relikty historycznych układów ogrodowych, w tym w postaci zieleni wysokiej. W obrębie aneksów ogrodowych działania w zakresie zieleni winny być poprzedzone aktualizacją inwentaryzacji i stanu zachowania zieleni oraz opracowaniem programu prac ogrodniczych, konserwatorskich i opiekuńczych.

Układ nawierzchni nietrawiastych winien być powiązany z usytuowaniem pozostałych elementów wyposażenia architektonicznego i ogrodowego wewnątrz Placu: latarniami, pojemnikami na śmieci, ławkami, odbojami, słupkami i innymi elementami ograniczającymi dostęp do niektórych, wymagających tego obszarów.

Wskazuje się do nowego zagospodarowania płn.-zach. fragment aneksu ogrodowego użytkowanego jako teren zabaw dziecięcych. Zmiana zagospodarowania tego obszaru winna uwzględniać zachowane relikty historycznych faz kształtowania Placu. Kompozycja nowego zagospodarowania winna być oparta o tradycyjną konwencję aranżowania publicznych ogrodów.

Należy rozważyć nową kameralną formę zagospodarowania wybranych partii Placu dla potrzeb dziecięcych użytkowników. Można rozważyć także zagospodarowanie części Placu dla odpoczynku aktywnego, jednak urządzenia do zabaw, sportów etc. nie powinny stanowić dominanty w kompozycji Placu.

We wschodnim aneksie pałacowo-ogrodowym należy dokonać dyslokacji stacji meteorologicznej z osi przestrzennej pałac – pomnik Unii Lubelskiej. Dopuszcza się rozważenie nowej lokalizacji stacji w nieodległym sąsiedztwie dawnej lokalizacji (na wschód od niej). Nowej stacji należy nadać adekwatną do charakteru Placu formę architektoniczną (ogrodzenie, elementy wyposażenia, inne). Ewentualna translokacja stacji poza Plac powinna zostać skonsultowana z meteorologami z UMCS, ze względu na fakt deklarowanej przez nich swego czasu wysokiej wartości badawczej aktualnej lokalizacji stacji.

Dopuszcza się zmianę formy centralnie usytuowanego akcentu wodnego w postaci fontanny.

Dotychczasowe badania archeologiczne potwierdziły występowanie takich reliktyw, między innymi w postaci pozostałości założenia bonifraterskiego w południowo-zachodniej partii Placu, na styku z „sektorem” centralnym.

Z tego względu prace projektowe w obszarze Placu winny być poprzedzone rozpoznaniem archeologicznym. Należy dokonać inwentaryzacji dotychczasowych wyników badań archeologicznych (w szczególności rozszerzyć materiały zawarte w opracowaniu „Plac Litewski w Lublinie. Studium architektoniczno-krajobrazowe” z 2000 roku o wyniki nadzorów jakie miały miejsce po 2000 roku w obszarze Krakowskiego Przedmieścia na odcinku przy Placu) oraz badań nieinwazyjnych, np. georadarowych i sporządzić na ich podstawie uaktualnioną mapę uwarunkowań archeologicznych, co pozwoli uniknąć (lub przynajmniej w wysokim stopniu zminimalizować) wystąpienia ewentualnych problemów związanych z nieoczekiwanym odkryciem zabytków archeologicznych w trakcie realizacji inwestycji. W przypadku decyzji o realizacji budowl pod powierzchnią Placu (parking podziemny itp.), przed podjęciem ostatecznej decyzji o ich lokalizacji, należy dokonać wstępnych badań sondażowych, by szczegółowo określić zachowania istniejących fundamentów obiektów architektonicznych, jeżeli miałyby one znaleźć się w zakresie inwestycji.

Ewentualna ekspozycja reliktyw archeologicznych w związku z rewaloryzacją Placu (lub uczytelnienie miejsc lokalizacji nieistniejących obiektów) może zostać rozstrzygnięta dopiero po wstępnym ich przebadaniu, gdy znany będzie ich stan zachowania.

MIEJSKI KONSERWATOR ZABYTKÓW
Hubert Mącik
Hubert Mącik